

RECENSIES

LOGICA EN WIJSBEGEERTE

Denis Vernant: *Introduction à la Philosophie de la Logique*, Brussel. Pierre Mardaga, 1986
(*Philosophie et Langage*, onder leiding van Michel Meyer)

De geboortedatum van de moderne formele logica plaatst men gewoonlijk op 1879, publicatiedatum van het *Begriffsschrift* van Gottlob Frege. Het gebruik van precies afgesproken symbolen, het nastreven van een zo groot mogelijke duidelijkheid behoren, meer dan een eeuw later, nog steeds tot de basisvereisten van een formele logica. Maar er is wel iets gebeurd in die ruim honderd jaar. Voor Frege is het basisprobleem van de logica het vinden van de enige, unieke, onbetwifelbaar ware logica. De moderne logicus daartegenover wordt geconfronteerd met een immense veelheid van diverse, elkaar bestrijdende logische systemen. Frege kan niet twifelen aan het principe van de contradictie (een uitspraak en haar negatie kunnen niet samen waar zijn), vandaag beschikken we over logica's, de zogenaamde paraconsistente en dialektische logica's, waarin dit principe overboord wordt gegooid. Een onvermijdelijk gevolg van deze ontwikkeling is dat de logica vandaag met andere vragen zit dan ten tijde van Frege: (a) als er een veelheid van systemen is, hoe verantwoordt men dan de keuze van een bepaald systeem? (b) als een logica wordt toegepast (om bijvoorbeeld een filosofisch probleem te verduidelijken) welke logica kiest men dan, en (c) welke filosofische veronderstellingen zijn impliciet aanwezig in deze verscheidene systemen? In deze zin is een modern logicus onvermijdelijk ook een filosoof; een reflectie over zijn logische arbeid is een integraal deel van zijn onderzoek.

Waarom deze misschien wat lange, inleidende paragraaf? Alleen om te stellen dat Denis Vernant een moderne logicus en dat de titel van het boek zeer terecht is. Het betreft hier inderdaad een inleiding tot *de filosofie* van de logica en niet een inleiding tot de logica. De structuur van het boek is zeer helder en duidelijk:

(a) Een korte inleiding tot de klassieke logica. Met 'klassiek' bedoel ik hier het werk van Frege en Russell. Jammer is dat de auteur zich beperkt heeft tot een presentatie van de waarheidstabellen en weinig zegt over de axiomatische aanpak.

(b) Een mooie uiteenzetting van het beruchte-beroemde probleem van referentie en betekenis of in Fregeaanse termen uitgedrukt, het probleem van 'Bedeutung' en 'Sinn'. De referentie van 'stoel' is een stoel (preciezer: de verzameling van stoelen), maar wat is de betekenis? Het filosofische probleem dat hier aan de orde is, kan bondig als volgt geformuleerd worden. Stel dat de betekenis van een woord of uitdrukking niet meer is dan zijn referentie, hoe geraakt men dan uit het volgende probleem? "Hugo Claus" is, referentieel, identisch met "de schrijver van 'Het verdriet van België'". Neem ik nu de zin: "Jan weet dat Hugo Claus in Frankrijk woont". Vervang ik in deze zin "Hugo Claus" door de uitdrukking die er identisch mee is (wat zeker toegelaten moet zijn) dan krijg ik: "Jan weet dat de schrijver van 'Het verdriet van België' in Frankrijk woont". Maar volgt de waarheid van de laatste zin uit de waarheid van de eerste. Niet noodzakelijk. Nochtans heb ik slechts logische stappen uit-

gevoerd die de waarheid niet 'aantasten'.

(c) Bovenstaande problematiek leidt onvermijdelijk tot het probleem van de ontologie van de logica (één van de stokpaardjes van W.V.O. Quine) en tot het probleem van de intensionele logica. Dit laatste gebied houdt zich vooral bezig met de logische eigenschappen van uitdrukkingen zoals "X weet dat p", "Het is noodzakelijk dat p", "X heeft de verplichting om p te doen", enzovoort. Het mooie aan deze logische systemen is dat men zeer snel de kernproblemen raakt. Laat ik één voorbeeld geven: als Jan weet dat p en het is zo dat q logisch volgt uit p, mag ik dan besluiten tot: Jan weet dat q?

(d) In het laatste hoofdstuk maakt de auteur wel een grote sprong waardoor de continuïteit van het betoog helaas geschaad wordt. Nochtans is dit deel op zich zeer waardevol, en de analyse die Vernant presenteert van het "Je pense, donc je suis" is een mooi voorbeeld van de rol die de formele logica kan spelen in het verduidelijken van filosofische problemen. Zijn conclusie dat "donc" hier geen logische, maar eerder een pragmatische relatie veronderstelt, is zeer verrassend.

Wie zich graag wil verdiepen in deze materie, kan ik dit boek zonder meer aanbevelen. Denis Vernant concentreert zich wel op de filologische problematiek waardoor de presentatie van de formele systemen en de studie van hun eigenschappen nogal minimaal wordt gehouden. Ik zou de lezer dan ook aanraden dit boek te combineren met bijvoorbeeld L.T.F. Gamut, *Logica, taal en betekenis* (volume 1: Inleiding in de logica, volume 2: Intensionele logica en logische grammatica), Het Spectrum, Antwerpen, 1982. Voegt men er voor de volledigheid de twee standaardwerken van Susan Haack bij - *Deviant Logic* en *Philosophy of Logics*, beide Cambridge University Press, Cambridge, resp. 1974 en 1978 - dan heeft men een mooie inleiding tot de filosofische logica.

Jean Paul VAN BENDEGEM
(Bevoegdverklaard Navorser NFWO
Rijksuniversiteit Gent
Vrije Universiteit Brussel)

* * *

RECHTSFILOSOFIE

A.W.W. Rieter e.a., *Hadden zij gedacht. Uit de geschiedenis van het denken over recht*. Berkel-Enschot 1988, 485 p. ISBN 90 70097 09 5

A.W.W. Rieter, *Recht moest zijn. (Vademecum bij 'Hadden zij gedacht')*. Berkel-Enschot, 1988, 108 blz., ISBN 90 70097 10 9

De geschiedenis van de politieke ideeën(stelsels) blijkt recent op een hernieuwde belangstelling te kunnen rekenen. Onderhavig werk bevestigt die tendens. Het is in diverse opzichten een merkwaardig, of, zo men wil, zeer eigenzinnige bijdrage daartoe. De auteur,